

Nedlagte skoler på Mors

Af O. P. COLDING

LOVEN om folkeskolen af 18. juni 1958 medførte, at en del små skoler blev nedlagt. Det skete f.eks. med Næs (el. Nees), Agerø og Ørndrup skoler. Tager vi et kort over det sydvestlige Mors, ses på den vestligste strimmel navnene: Ørndrup, Torp, Karby, Næs og Agerø.

Fjorden skærer sig ind, så vi får to halvøer:

Ørndrup og Næs + en ø (Agerø). Fra Agerø i syd til Ørndrup i nord er der kun 11 km, men det er med Karby som centrum alligevel upraktisk, målt med Frederik den Sjettes alen. Karby har allerede sin skole ca. 1740, men når kongen er så krævende, at intet barn må have over en fjerdingvej til skole, så må både Agerø og Næs hver have sin, om lov skal holdes, og det skal den jo.

Næs har med sine ca. 100 td. hartkorn bøndergods været under Ørndrup hovedgård, og man kunne muligt forvente, at herremanden dér ville have skaffet næsboerne en degn. Til sammenligning ved man, at *Anna Sehested* til Sindbjerggård ville ansætte en sædedegn for Sindbjerg - at det blev forpurret er en anden historie. Men Ørndrupejerne er i stedet kendt for upopularitet, hvis man skal dømme efter Kirsten Kåvisen (1680). Om hende lyder det: "På Ørndrup er en frue - hedder fru Kirsten Kås - jager hun sine bønder i bås - slider hun af dem både hud og læp - alt med sin tornekæp." Det er selvfølgelig ikke retfærdigt at dømme ud fra et enkelt tilfælde, men visen siger dog sit.

Agerø hørte helt andre steder hen, nemlig til Damsgård og senere under Glomstrup, men heller ikke her var der skole, før Sjetten-Frederik tog sig af sagen, men så blev det faktisk også omgående, sådan da.

Skoler oprettes

"Den 16. marts 1826 var Karby pastorats samtlige skolekommissioner (dvs. Hvidbjerg, Redsted og Karbys valgte mænd) forsamlede i Hvidbjerg skole for at få oprettet en skole på Agerø." (Eft. gl. skoleprotokol).

På dette tidspunkt var nævnte skoler moderniserede efter 1814-loven, hvilket skete 1815. Næs fik sin skole 1821, og nu var det Agerø's tur. Vi vil nok spørge: Hvordan fik de gamle sådan noget sat i stand? Der var intet sogneråd - (det kom først 1841), men der var altså skolekommissioner, som det blev pålagt især at ikende bøder for skoleforsømmelser. Herom siger en provst: Også om der kun er en dags forsømmelse, skal der bødes!

Men nu tilbage til mødet, og dets beslutning.

Følgende beslutninger førtes til protokols:

- A. Skolen skal være udført i alle dele og forelagt til afbenyttelse inden august månedens udgang. (1826).
- B. Byggematerialet bringes til byggepladsen af distriktets beboere.

C. De fornødne håndlangere stilles til rådighed af samme.

D. Så snart som råmaterialet er bragt til stede, udbetales den halve licitationssum til entreprenøren. Den sidste halve sum erlægges, når ved syn bygningen afleveres som forsvarlig.

E. Tegning af et hus 8 x 12 alen fremlagdes.

Skolestuen anslås til 7 x 6 alen, iøvrigt indrettes et kammer til læreren + et brændselsrum. Bygningen skal være så solid som muligt og kunne rumme 16-20 børn.

A. C. Obel. *Niels Møller. Christen Agger. A. Gjedde. Chr. Madsen. Peder Blåbjerg. Chr. Lynggård.*

P. C. Bendix.

(Bemærkn.: A. C. Obel er sognepræsten i Karby.

A. Gjedde er godsejer på Glomstrup, som på det tidspunkt er en komplet herregård på 211 td. htk. P. C. Bendix er provst over Sydthy og Mors, som først 1828 blev et selvstændigt provsti. De øvrige navne repræsenterer kendte gårdmænd. Der er dog ingen fra Agerø, skønt det var deres skole, men som lodsejere skulle de svare udgifterne til skoleholdet. Jo, større gård des større udgift).

Til dette skoleprojekt har skoledirektionen i Thisted med amtmand *G. Faye* i spidsen kun et par bemærkninger:

"Skolehuset skal holde 14 x 7½" alen. Vinduerne skal anbringes 1¾ alen over gulvet i stedet for 1 alen. Der skal i stedet for et vindue i hver side være to".

THISTED, den 11. april 1826.

Faye.

Agerø har på det tidspunkt 16 matrikelnumre: 10 gårde og 6 huse. De fleste af gårdene lå i en klump i det nordøstlige hjørne af øen, og her byggedes også skolen. I århundredets løb flyttedes gårdene ud, men skolen blev næsten alene tilbage, indtil den 1904 også flyttedes hen til hovedvejen, nord for Damgård. Det gælder for både Næs og Agerø skoler, at lærerne i de første årtier kun var der i korte tidsrum.

Visitatsbøgerne er de bedste kilder, selv om de også er spredte.

I året 1834 skriver biskop Fogtmann: "... Næs, en biskole til Karby. Undervisningen foretages af et ungt menneske, som ikke godt kan lære børnene det fornødne". Der var 15 børn. I kirkebogen findes dog en tidligere lærer. Under fødte kvinder står under 1824: Skolelærer i Næs Jens Christian Larsen og hustru Marie Sørensen en datter døbt Kirsten Marie.

Men de første to år må man nøjes med en ueksamineret mand: Henrik Thomsen, far til den kendte lærer Poul Henriksen, Flade.

På Agerø er det ligeledes unge mænd, de første tre dimitterede fra Lyngby seminarium, Djursland: P. Kålund dim. 1822, ansat 1826 på Agerø; J. A. Dahl dim. 1833 med karakteren bekvem. Alligevel når han i

1897 at blive entlediget fra Hjørring skole som dannebrogsmænd. Nr. tre er P. Brønnum, f. 1797 i Randers amt dim. 1816.

Agerø skole 1904

Endelig fik Agerø en lærer, som var trofast og forblev sin tid ud, nemlig Mikkel Pedersen, f. i Gullerup, Mors, 1822, 24. maj. Han blev ansat, skønt ueksamineret, men prøvet af provst J. C. Sørensen, Karby. Fra 1854 til 1895 var Mikkel Pedersen enelærer på Agerø. Gift med Ane Marie Sørensdatter, datter af gdr. Søren Jensen Brun, Agerø, Karby sogn. Der var fire børn i ægteskabet.

Visitatsbogen af 1859 ved biskop P. C. Kierkegård: "Læreren er 37 år, ueksamineret, men prøvet af provsten, gjorde sit bedste og underviste godt i religion. Imidlertid var der meget tilbage at ønske for den lille skole: regning g, sang tg, dansk tg. Der var tyve børn." Det ønskelige lader det til er kommet med årene. Biskop P. E. Lind skriver 1879: Mikkel Pedersen har været 25 år i embedet. Læreren talte rigtig og forstandigt med børnene - hørtes i Jakobs historie - viste gode kundskaber i bibelhistorie. Der var 17 børn."

Under disse stabile forhold på Agerø vedblev omskifteligheden i Næs. 1847, biskop Fogtmand visiterer: "Skolelærer J. Nielsen, 23 år vil indtegne sig på Snedsted sem. I anden klasse fandtes fremgangen god, i yngste klasse læste og regnede børnene ret godt."

Om denne J. Nielsen kan fortælles følgende: Jens Nielsen (Kusk), f. i Harre, Salling, 1824, 20. april, søn af gdr. Niels Nielsen Kusk, hjælpelærer i Næs 1844, gift 1847 med Anna Elisabeth Poulsen, 39 år, dim. fra Ranum sem. 1850, lærer i Vile, Salling 1853, lærer i Blære, Himmerland 1854; herfra afskediget 1865; siden røgter på Ll. Restrup, død i Ålestrup 1903.

Her følger et par breve, som fortæller noget om Jens Nielsen. Brev nr. 1 fra stedets præst: I skolekommissionens protokoller findes intet om Jens Nielsen, lærer fra 30. november 1854 til 1865. Ved henvendelse til en gammel mand, som husker Nielsen fås oplyst, at han var fra Harre i Salling, hans kone skulle være fra Næs. I ægteskabet menes at være en søn ved navn Niels, som var i konfirmationsalderen i 1865, da familien forlod Blære. Om årsagen til Jens Nielsen's afgang fra embedet i Blære fortælles:

Nielsen's holdt drikkegilder til langt ud på natten sammen med folk fra sognet og fra hans hjemegn. Dagen derpå var det sløjt med skolearbejdet, og da pastor Funder var en streng herre, syntes, at det gik for vidt med gilderne, foranledigede han Nielsen afsat. Da Niensens forlod Blære fik de plads som røgterfolk på Ll. Restrup ved Ålestrup.

Brev nr. 2 fra ejeren af Ll. Restrup:

Den gamle lærer, som De efterlyser, kan ikke være nogen anden end "gamle Nielsen", som jeg husker svagt fra min barndom. "Gamle Nielsen" havde været skolelærer, men var blevet afskediget på grund af drik. Han havde såvidt vides kun en søn, som gik under navnet "Skrå Niels". Han er vist død nu. Hvornår han er kommet til "Fiskerhuset", et hus, som hidtil havde huset ungkreaturerne på Ll. Restrup, vides ikke. "Gamle Nielsen" var meget drikkfældig. Nu skete det - Nielsen var gift - at en snedker ved navn Per Christian blev "husven" så meget, at "Gamle Nielsen" solgte konen til snedkeren, mod at han, Nielsen, skulle blive boende i "Fiskerhuset". Snedkeren og Niensens hustru fik børn sammen! (Bemærkning: Dette kan ikke være Anna Elisabeth, f. Poulsen, som var født 1808. "Fiskerhuset"s tid ligger efter 1865. Nielsen må i såfald være gift anden gang).

"Gamle Nielsen" boede de sidste år i Ålestrup og er vist begravet på Østerbølle kirkegård 1903.

(Bemærkning: Disse oplysninger stemmer overens, og må vel regnes for tilstrækkelige til at belyse Jens Niensens kranke skæbne.)

Men tilbage til Næs: 1848-49 har Næs som lærer Peder Pedersen Krogh, f. i Torp, Karby sogn d. 17. jan. 1827, søn af gdr. Peder Svenningsen. Har en kort tid været på Agerø, dim. fra Snedsted sem. 1847, huslærer på Nandrup, lærer i Næs. Senere lærer og kirkesanger i Hvidbjerg, Mors.

Jens Chr. Touborg, f. 1833, 22. april i Nr. Nisum, søn af gdr. Chr. Christensen og hustru Ane Marie Touborg - dim. fra Ranum, meget duelig.

Næs skole 1901

Den næste lærer i Næs, som visitatsbogen omtaler, er P. F. Villiam Christensen, f. 1843 27. oktober i Nykøbing på Mors, søn af guldsmed J. Chr. Christensen, dim. fra Ranum 1863, lærer i Næs samme år, gift 1869 med jomfru Johanne Marie Møller af Næs. Det er biskop P. Engel Lind, der skriver 1879:

Skolelærer P. F. V. Christensen dim. fra Ranum er meget duelig, 35 år, har været i embedet 16 år. Læreren fortalte bibelhistorie udførligt, han har ikke sang.

Der findes et brev fra lærer V. Christensen til sognerådet:

Til det ærede sogneråd for Karby-Hvidbjerg-Redsted!

Da det er nødvendigt, at der anskaffes en kakkellovn til dagligstuen hersteds, tillader jeg mig at bede det ærede sogneråd i henhold til lov af 8. marts 1856 1, 2 og 3, sammenholdt med senere ministerielle cirkulærer - at anskaffe en kakkellovn betids, inden vinteren kommer, da vi nu herefter skal benytte værelset hver dag (familien bliver større). Vi har kun en kakkellovn i to værelser, og den ejes af mig selv (jeg har købt og betalt den). Det er umuligt, så gerne jeg end ville, så få råd til at købe en kakkellovn til. Mine formuesomstændigheder er sådanne, at jeg desværre må henvende mig til det ærede sogneråd, og jeg håber sognerådet vil give mig min ret og forskåne mig for at henholde mig til lov af 8. marts 1856 § 4.

Det følger af sig selv, at gamle kakkellovne eller bilæggerovne kan ikke bruges i værelset. Jeg antager det ærede sogneråd vil behandle mig som en dannet mand og ikke som et almissemlem.

NÆS SKOLE, den 1. september 1883.

Ærbødigst

V. Christensen.

NB.: Værelset er 30 kvadratalen, 97 kubikalen. En vindovn til 30 kr. vil være passende.

Svaret på brevet eller resultatet kendes ikke. Men et andet brev fra de fleste af pastoratets lærere omhandler også opvarmningsproblemet. Det lyder:

Undertegnede lærere i Karby pastorat (bemærk: nu er det faktisk Karby-Hvidbjerg-Redsted kommune) tillader os herved at andrage hos det ærede sogneråd om en forandring af det vore embeder tillagte brændselsdeputat, da hverken mængden eller godheden af det brændsel vi modtager, synes os at svare til, hvad loven bestemmer, ligesom også måden, hvorpå vi modtager det, synes os mindre heldig.

For hovedskolernes vedkommende (dvs. Karby, Hvidbjerg, Redsted) bestemmer jo skoleloven af 1814, at brændselet til skolernes og lærernes brug skal være 6 favne storkløvet bølgebrænde eller andet brændsel med tilsvarende varmeevne. Når brændselet erstattes med tørv, bestemmer cirkulæret af 6. november 1838, at 900 snese tørv (hver tørv = 10 x 5 x 3 tommer, velbehandlede) må anses som svarende til nævnte 6 favne bølgebrænde.

Kan det ærede sogneråd gå ind på at skaffe sådant kvantum - altså for hovedskolernes vedkommende 1562 kubikfod og for biskolernes vedkommende i forhold dertil efter det dem tillagte snesetal af behørig

kvalitet og i god bjærgningstid, ja, så bortfalder vor klage.

Skulle sognerådet være villig til at ville afløse tørvene med penge, er vi også villige dertil og foreslår da hver snes tørv afløst med 15-16 øre, hvad ikke forekommer os at være for meget, når snesen skal svare til 3000 kubikmeter, og vi selv skal have omkostningerne ved brændselets hjemkørsel.

Idet vi erklærer os villige til enhver overenskomst, der kan ramme såvel ydernes som modtagernes tarv, henstiller vi vort forslag til sognerådets velvillige overvejelse og udbeder os derefter dets ærede svar.

Den 1. oktober 1882.

S. P. Rokkjær, Sinding. A. Kristensen, Redsted.

S. Christensen, Hvidbjerg. P. C. Worm, Karby.

V. Christensen, Næs.

Også dette brev siger noget om de problemer, der var dengang. Der skelnes i brevet mellem hovedskoler og biskoler. I virkeligheden er der kun forskellen i børnetal, alle var enelærere.

På dette tidspunkt kommer Ørndrup ind i rækken af skolerne, og kommunen er "dækket" 1814-loven er opfyldt.

Ørndrup blev aldrig nogen stor skole, børnetallet lå mellem ti og tyve, og lærerstaben gennem årene var forskelligartet.

Ørndrup skole 1901

I året 1876 besluttedes at ansætte en vinterlærer. Det blev en 18 år gl. mand, P. N. Rokkjær, f. 22. november 1858 i Sdr. Mølle, Rakkeby. Han blev senere lærer (dim. fra Gjedved sem.) i Sindbjerg, Mors. Der findes et brev fra provst Cederfeldt de Simonsen ang. ansættelsen af Søren Chr. Bertelsen. Det lyder:

I tjenstlig gensvar på det meget ærede brev af 9. marts i hvilket sognerådet udtaler, at det med skolekommissionen er blevet enigt om, at forholdene ved Ørndrup biskole rettest ordnes på den måde, at der antages en nogenlunde oplyst mand til at holde skole der hele året, samt meddeler, at man mener at have fundet en sådan i husmand Søren Chr. Bertelsen af Ø. Hvidbjerg, undlader jeg ikke, næst efter at beklage, at jeg på grund af megen travlhed, først nu har fundet tid til denne skrivelse, at udtale, at skoledirektionen ikke kan afgøre noget om sagen, forinden jeg personlig har fået lejlighed til at overbevise mig om vedkommendes

dygtighed, men at han foreløbig, da skolekommissionen anser ham for duelig, kan begynde at holde skole fra 1. april, dog at ingen fast ordning sluttes med ham, forinden jeg har haft lejlighed til at lære ham at kende.

Morsø Herreders Skoledirektion,
den 30. marts 1880.
Cederfeldt de Simonsen.

Provsten må have følt sig overbevist om Søren Chr. Bertelsens evner, for vi kan af visitatsbogen af 1883 med biskop P. Engel Lind som visitator læse: Ørndrup skole har 8 børn. Læreren S. Bertelsen, 49 år, ueksamineret, 3 år i embedet. Læreren katekiserede ikke.

Fra 1. november 1889 virkede Martin Nielsen (f. 14. november 1868 i Nørup sogn ved Vejle, præliminæreksamen), som vikar i Ørndrup. Indgået akkord: Får 415 kr. årlig + fri bolig, men bekoster selv brændsel. Fast ansat år 1900. Gift 22. december 1927 med ugift pige Jensine Marie Nørgaard Andersen, f. 24. september 1876 i Rakkeby. Martin Nielsen dør i embedet 2. juni 1934.

Samme år blev seminarist Axel Jacobsen (f. 30. marts 1906 i Tørring pr. Ry st.) ansat som aspirant. Han var dim. fra Nr. Nisum sem. 1931, og blev fast ansat 1. september 1935, blev i embedet til 1. juni 1940.

Straks besattes embedet af Kristen Jensen Hansen (f. den 2. januar 1894 i Marstal landsogn, dim. fra Haslev sem. 1919, præsteeksamen fra Des Moines, Iowa danske præsteskoole 1925 - præst der, gift 13. september 1934 med Martha Dorthea Christensen, f. 23. august 1907).

I 1947 flyttede Kristen J. Hansen til Skårup i Thy. 1955 ansættes Margrethe Vestergård Nielsen (nu Hvidbjerg, Mors). Børnetallet daler til fem, som henvistes til Karby skole 1957. Hermed var Ørndrup skoles tid forbi. Bygningen er i privat eje.

Vi vender tilbage til Næs skole.

Ved visitatsen 1894 (biskop Schousboe) skrives om besøget: Skolens tilstand tilfredsstillende i almindelighed, ret godt lokale. Læreren Villiam Christensen, dim. fra Ranum, kan ikke spørge og taler selv hele tiden. Han kommer dog ret godt ind på opgaven og taler godt til børnene. Disse er temmelig usikre i deres salmevers.

Lærer V. Christensen bliver sin tid ud i Næs. Entlediget 1905.

De næste 30 år har Næs skole Søren Peter Molbæk som lærer (f. 5. juli 1868 i Lillering, Framlev sogn, dim. fra Gjedved sem. 1892, enelærer i Redsted Vestre 1. januar 1901, enelærer i Næs 1. januar 1906, entlediget herfra på grund af alder 31. marts 1934. Død i Vils, Mors, 6. februar 1942, begravet på Karby kirkegård (gift med Petra Kirstine Kjær, f. 2. oktober 1880 i Redsted sogn. Skolebygningen nyopført 1901).

Den sidste lærer i Næs skole er H. P. Bjerrum. (f. 12. oktober 1899.)

Hans Peter Bjerrum, f. 12. oktober 1899 i Farup sogn ved Ribe, dim. fra Jelling sem. 1920, andenlærer ved Karby skole 1. november 1922, enelærer ved Næs skole 1. april 1934. Ifølge 1958-loven nedlagdes skolen, og H. P. Bjerrum gik på ventepenge. Han boede siden i Agerø skole, hvor han døde 1968.

Næs skole havde bestået i 138. Den bygning, (opf. 1901, som nu forefandtes), solgtes til privatbolig.

Endnu i 1893 kan man i Agerø skoleprotokol læse: "Børnene godt underviste". Læreren er den 71-årige Mikkil Pedersen, og det er den stedlige skolekommission, der udtaler sig kapellan Kr. Nielsen, Redsted, gdr. Jens Hansen og gdr. Poul Støvlbæk).

Først som 73-årig forlader M. Pedersen sit mangeårige embede til fordel for Christen Graven Lauritzen f. i St. Olai sogn, Hjørring, dim. fra Gjedved sem. 1893, enelærer på Agerø 1895. Under tilsynets påtegninger læses: 10. oktober 1901 besøgt skolen og fundet børnene meget vel underviste. Fr. Olivarius (provst, boende i Solbjerg).

1904 afløses C. G. Lauritzen af Graves Th. Graversen f. 1871 i Nors, Thy, dim. fra Vordingborg sem. 1902, kaldet til enelærer 1904. Under 1905 læses påtegningen: "Skolens arbejde vidnede om alvor og dygtighed" (K. Knudsen, Hans Futtrup, Anders Bjerregård).

Jens Marius Chr. Sølvsten f. 1876 i Farre, dim. fra Ranum sem. 1900, bliver enelærer på Agerø 1. januar 1905 til 1. juni 1906.

Efter ham følger Anton Chr. Skyum, som er på øen 1906 til 09. Protokollen siger 1907: "Børnenes kundskaber og arbejdets gang i et og alt særdeles tilfredsstillende". (K. Knudsen, Ludvig Wom, Niek Futtrup).

Johannes J. Berg f. 1884 i Resen ved Skive, dim. fra Ranum 1906. Under 1912 står: "Børnene læste meget korrekt og harmonisk, og det var rigtig fornøjeligt at være til stede". (K. Knudsen, Ludvig Wom).

Niels Jakobsen f. 1882, dim. Odense 1911, på Agerø 1914-21. Under 1915 står: "Børnene udviste dygtighed i alle fag". (K. Knudsen, Mads Søndergård).

Johannes Julius Nielsen, ansat på Agerø 1921 til 1940, f. 1875 i Humble, Langeland, dim. fra Odense 1899.

Her kommer en tid med skiftende vakancelærere, men i 1944 1. februar ansattes Knud Hansen f. 1912, dim. fra Skårup 1940 i embedet. Han forblev til 1949, da han kaldedes til Håstrup pr. Fredericia. Nu gik igen 10 år med vikarer, og eksamensprotokollen viser, at der holdes årsprøve for sidste gang den 13. marts 1959 med fru Gerda Hegnet Bach som lærerinde.

På det tidspunkt var der 13 børn i skolen, som nu overførtes til Hvidbjerg skole.

Måske kan hovedindtrykket af at læse disse skolers og læreres historie sammenfattes i et suk: Ak, ja, men det er jo så længe siden, skal vi ikke ladet det være glemt!

Vi kan muligvis være enige i, at det var nøjsomme og fattige tider og mennesker, tænk: de havde

kakkelovne og brugte tørv til brændsel, men det var jo da også de helt små embeder, som man knap nok havde råd til at gifte sig på.

Men alligevel giftede man sig, og mon de ikke var lige så lykkelige, som vi er det den dag i dag. Det er dog rigtigt, at mange af de nævnte kun har betragtet embedet som et foreløbigt mål, og de fleste har søgt andet steds hen. Dog, nogle er blevet, måske fordi de "faldt til", syntes om at være der. Der var muligt heller ikke det jagt efter "noget mere" som vi kender i vor tid. Martin Nielsen blev sin tid ud i Ørndrup skole, ligeledes blev Mikkel Pedersen på Agerø, og Villiam Christensen og S. P. Mølbæk i Næs, faktisk et liv

igennem. Den eneste ungkarl mellem lærerne er H. P. Bjerrum, og til tider er der en større børneflokk, og mon de egentlig har følt sig fattige af den grund - sikkert tværtimod.

Men selv om det kun er strejf af deres liv og tilværelse, der her er trukket frem, må vi dog vide, at disse slægtled, der var før os, har givet os det ståsted vi har, og derfor bør vi ikke sige: lad dem være glemt, men tværtimod: de skal ikke være glemt, deres indsats har vi bygget på. Der var dengang ulykkelige skæbner, men der var også eksemplariske og efterlignelsesværdige. Jo, vi vil huske dem.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Mors 1971, side 63-76).